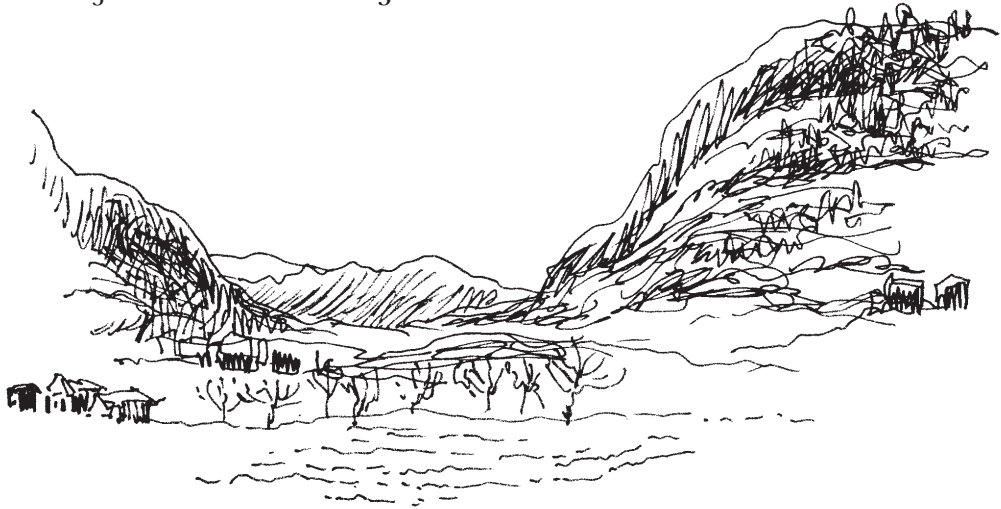

Bygder med særpreg

Men Fjellregionen treng ein felles kulturdugnad

Illustrasjonar ved Unni-Lise Jonsmoen

Ein påstand som har skapt ei viss bedrøvelse seier at utdannar ein jenter på høgt nivå blir dei borte frå Fjellregionen. Det er kanskje noe i det, men så må ein straks spørje seg: Er det muleg å utdanne folk i dag innafør trygge næringsrammer, med andre ord bygge barrierar mot høgare utdanning? Svaret er sjølsagt nei.

Jentene må få den utdanninga dei helst ønskjer, og så får Fjellregionen håpe at dei likevel vender tilbake til sitt utgangspunkt, ein eller annan gong. Det moderne samfunnet legg vekt på at menneske skal få velje fritt, utdanning, bustad, livsform, og me skal vere bevisste på at maktforholdet endrar seg i favør av kvinnene. Dette fører til ei

polarisering i utkantstrøk som våre. Gutane er nærare knytt til det næringsgrunnlaget som no eingong fins i jord, skog, bedrifter, verkstader når det gjeld yrke, men enda meir i fritidssystemer (jakt, mekking, fotball). Jentene har ikkje jakt og fiske som fleirtalshobby.

I dag fins det få bakevjer i Norge. Allmennkulturen er tilgjengeleg og globalisert, Coca Cola er attkjenneleg verden over, Rema 1000 eksisterer i nesten alle bygder. Derfor blir utfordringa til oss som trur livet i Fjellregionen er brukbart, ja, til og med godt, også om me ser på vår plassering på kartet som sentral nok for å bruke verden som operasjonsfelt, å klargjere kva me kan tilby. Me må med andre ord

vere meir aggressive når me peiker på at det fins ein valgsituasjon som i noen grad gjeld valget mellom by og land: Høg inntekt/prestisje/stress på den eine sida – sett opp mot samvær, dugnad, natur og kultur, på den andre.

Me har eksempelvis eitt problem: Når gutane sakkar akterut i utdanning og kulturvokster, vil dei da vere attraktive samlivskandidatar for utdanna, kulturbevisste jenter? Me skimtar kanskje kontrasten elgjakt og snus kontra symfoniorkester og litteratur.

Derfor las eg med stor og glad interesse dette: Det gode liv er best i senga, om senga står på landet. Det er kvinnene i Norge som slik peikar ut lokalitet for det gode liv, og meiner i dette tilfelle samliv, sex med andre ord – eg har det frå Dagbladet, og i motsetnad til folk flest trur eg på Dagbladet. Denne gongen.

Det gjer ikkje forholdet lettare. Aller minst når me tenkjer på at det er dei same jentene som reiser frå oss. Så senga i seg sjøl er ingen magnet. Det må andre ting til i tillegg. Det er gjort mange, meir og mindre truverdige granskningar av kva det er jentene saknar sidan dei reiser. Svara er mange og til dels motstridande, men det ser ut til at dei ønskjer seg eit samværliv med basis i kulturelle aktivitetar som omfattar meir enn jakt og idrett.

Gutane, som *blir* i større grad enn jentene, synes det er nok, iallfall såpass tilfredsstillande at dei ikkje så lett reiser. Jentene er meir resolutte, også meir energiske, meir sosiale i sine forventningar og behov. Det er dessutan dei best kvalifiserte jentene som set sine krav og som reiser. Derfor er kvaliteten meir bekymringsfull enn kvan-

titeten. Det er ikkje talet som skræmer meg, men *kven* det er som reiser. I parentes sagt: Flukta frå landsbygda er forresten ein norsk traume, seier sosiologane, dei fleste flyttar ikkje, dei fleste blir.

Gardjentene blir, om dei får sjansen til å drive. Somme talentfulle og evnerike jenter blir også, av idealisme, og fordi dei faktisk vurderer trivsel og tryggleik så høgt at dei forsaker dei brune kafeane. Somme andre blir fordi dei har forelska seg i den grad at temperaturen i eit forhold har ført til barn. Da blir dei iallfall for ei tid, til ungen og ungane er gangføre og meir til. Så hender det nok at dei og bryt opp og reiser. Det synes vere lett å reise, fordi dei som reiser *ikkje* har ei kjensle av å oppleve eit verdivalg som basis for billetten. Me må spørje om bygdene i Fjellregionen har verdiar som det kostar ein bit hjartelag å forlate, og som i neste omgang kan gje grunnlag for eit ønske om å vende tilbake.

Og med det skal eg avslutte det som så langt har vore ei slags reiseskildring og sjå på det vidare som heimstadskildring. Er det er sant at me har ein kulturell identitet som både har særpreg og medmenneskelege kvalitetar, med det meiner eg opningar til engasjement og dugnad, skapingsrom, opplevingsarenaer og dessutan trygge, romslege, venlege og snille omgangsforhold? Har me det, eller er det bare skryt. Er me kanskje avundsjuke, smålege, intolerante, med tendens til skadefro og gjerrig latter over mislykte satsingar! Var det ikkje det me sa! Var det ikkje det eg tenkte. Han eller ho stakk opp hue! Og for eit hue – ikkje som vårt.

Tenk om det romslege miljøet som iallfall *eg* har gått rundt og trudd fans kringom meg bare ha vore munnsvær og skryt, eller om desse fellesverdiane våre er så vesentleg svekka i dei siste åra at dei no nærmar seg eit nullpunkt, og såleis ikkje lenger bind menneske til ein lokalitet som vår. Ialfall må me drøfte, med romsleg vidsyn, med stor sjøllironi og med mye fantasi om me er i stand til å skape, eller altså gjenskape, eit felles verdigrunnlag som gjer at menneske trivs og utfaldar seg. Eg er ingen “*sexmaniakk*”, men la meg eit sekund vende tilbake til påstanden om at kvinnene har det godt i sitt samliv i bygde-Norge. Kva gjorde me med den opplysninga: Så langt har ikkje eg sett eit einaste oppfølgjingsiltak. Me var altså ikkje i stand til å utnytte PR-effekten i ein slik påstand. I staden kom ho som da var likestillingsombud. Anne Lise Ryel, og fortalte at det ikkje er synd i jentene som reiser, men i bygdegutane, altså dei som blir. Ja visst, det

er me smerteleg klar over. Det er derfor me burde ta oss tid til å snakke meir om særpreg, bevisstheit og kultur.

Tilbake til felles identitet? Til eventuelt felles kulturgrunnlag. Har me det er saka grei. Har me det ikkje er det iallfall bortkasta tid og krefter å forsøke å etablere ein kunstig identitet som seier at her kjem menneske frå fjellregionen. Her er fjellfolk!

Hedmark fylkeskommune prøvde for noen år sia og held vel framleis fast ved ideen at me skulle vere bevisste på at me var hedmarkingar, var stolte av det og sa så ofte me fekk eit høve: Me er hedmarkingar. Det gjekk ikkje. Østerdølene er østerdøler, solungen er solung, med hedmarkingen fins ikkje anna enn som fylkeskommunal konstruksjon. Det er skrøpeleg visittkort.

Me har mye felles: Naturen, fjellet, lufta, vatna, friluftslivet. Alle desse naturgejevne verdiane har me. Eg har ofte ei kjensle av at me har for mye natur! Kanskje vart me bufaste ut over all rimeleg proporsjon, mens tida rundt oss flytte seg og flytte med seg folk bort frå jorda og skogen og inn i teknologien og datakvardagen. Bra eller gale skal eg la ligg – eg er sjøl IT-brukar, og likevel til ein viss grad skeptikar, men håpar at breibandet skal få mange til å vende nasen heimetter til eit godt og spennande liv utom allfarveg.

Har me noe felles, spør eg enda ein gong? Eit verdisett som gjev oss styrke? La meg forenkla det og konkretisere det: Er me for eksempel glade og bevisste språkbrukarar med sans for og evne til å utnytte dialektane som eit potensielle til sjølkjensle og markering av særpreg? Eg spør vidare etter felles identifikasjonsfigurar, ikkje som forbilde,

men som inspirasjon for sjølutvikling og som fellesskapssymbol? I si tid fekk eg hybel i Oslo fordi eg skreiv mine første småbitar i sjølvaste Johan Falkbergets avis Fjell-Ljom. Har me forstått at me har grunn til å vere stolte av ein Michael Bratbost frå Kvikne som vart songar ved operaen i Stockholm, og set me nok pris på Egil Storbekken? Enda godt eg kan konstatere at Kjell Aukrust er eit nasjonalt ikon som heile Nord-Østerdalen vedkjenner seg og er stolte av.

Bryr me oss med å markere våre mange og spennande kulturtiltak som produkt? Som salgsartiklar? Som fellesgode mange regionar faktisk saknar og somme beint ut sagt misunner oss. For fleire år sia laga Arne Dag Østigaard ein stor antologi av diktekunst med røter i fjellregionen til bruk i vidaregåande skole. Eg møtte kollegaer i andre distrikt som såg på det som eit kjærkome hjelpemiddel i norskundervisninga, og som sakna eit tilsvarende tiltak i sitt nærområde. Men gjorde me nok ut av eit materiale som dette? Er me bevisste på – for ikkje å seie stolte av – særmerkte kunst- og kulturuttrykk me kan invitere våre gjester til å oppleve, sjå på, delta i?

Kva betyr arrangement som “Det brinner en ild på Røros” for regionen, og syns me utafør Røros at det er ei fjør i hatten for heile Fjellregionen. Betyr den isande teaterframsyning om Armfelt i Tydalen, Gruvspelet i Folldalen, Olsokspelet i Tyllaldalen, Garborgdaggane på Tynset og andre tiltak såpass mye for regionrådet og dess politikarar at de er villig til å *”rive skinnen av grauten”* og gjere ein innsats i og utafør regionen for å inspirere dei som driv

med det, motivere folk i eigen region til å kome og oppleve denne delen av vår heimlege kultur og invitere folk utafør til å oppleve det saman med oss? Så langt har eg inntrykk av at regionen har ofra lite omtanke og ettertanke på kultur som felles politisk samfunnsoppgave, enda det burde ligge i dagen at ein samordnande og marknadsførande funksjon er det minste ein burde ta på seg.

Regionrådet skal sjølsagt ikke vere kulturskapande om dei ikkje nettopp har talent for det, men *skal* vere formidlande anten det har talent eller ikkje. Tar me vare på folk som driv med såkalt immaterielle yrke. Treng me dei? Treng me folk med originalitet. Og tåler me dei? Eller støter me dei frå oss, med bryåkratisk stivbeinheit. Eg kjenner originalt tenkande menneske som har busett seg andre stader, fordi dei vart møtt med uforstand. Dei var sikkert ikkje lette sjøl heller. Bare glatte menneske er lette menneske – smett som såpa frå hand til hand, utan å gjere anna enn reint etter seg, steril. Og det er bra det, da slepp ein bakteriekulturar som blomstrar opp. Men ein får heller ikkje kulturblomstring, men likebeina samfunn.

Fjellregionen er i ferd med å oppdage i fullskala at kultur er næring i seg sjøl, med utviklingspotensiale. Samstundes ser eg at fleire aksepterer kultur som innsatsfaktor for at andre næringar skal kunne lykkast. Fleire forstår at det å produsere immaterielle varer, eller verdiar, er næringsliv fordi ein faktisk får betalt for det. Å produsere idear, tankar, er næringsverksemd. Å produsere drømmer, illusjonar, er næringsvirksomhet, fordi ein derved skaper

trivsel eller mot. Det er derfor eg vil påstå at regionen burde halde seg med ein handfull originale individualistar som trivs ved å gå på tvers av det mangtenkte. Om ein sosialiserer dei og normaliserer dei, kvardagsleggjer dei, er dei lite tess som skapande, for ikkje å seie irriterande og provoserande element.

Visesongaren mjukar opp tanken. Skrønemakaren morsjonerer sjela. Me treng dei i vår kvardag. Turistvertane treng dei når kaldvinden gjer fjelltoppen utriveleg og regn gjer naturstien botnlaus. Ein skal ikkje utsetje reiselivet for å bli våt på beina og forkjøla.

Da får heller ein poet gjere feriefolk

våte i sjela, ein biletkunstnar gjere dei storøgde eller ein brukskunstnar gjere dei forundra. Elles trur eg no som før at ein må gjere det meste sjøl. Det er mange som praktiserer den enkle devise. Gudskjelov! Rundt omkring lever det forresten fleire enn me tenkjer til kvardags med kultur som sitt levebrød, eller deler av levebrødet. Oftast er det bare flatbrød, men det fins altså i ei og same pakning. Det går noen kunstnarar ikring og livnærer seg, heilt eller delvis, på sjel og nordavind og honorar.

Det kunne ha vore fleire, hadde me makta å framstille bygde-Norge som det det faktisk er, ein nyoppdaga arena

for friske påfunn, muntre innfall og dristig tanke. Regional utvikling har meir med metalitet å gjere enn med planverk. Omstillinga frå mismot til innsats er ikkje eit byråkratisk handgrep, men eit rykk inni hovud og hjarte. Eg skal ikkje eksemplifisere med mange namn, men eg kan vel få nemne ei konkretisering frå eigen region, Tone Hulbækmo og Hans Fredrik Jakobsen. Dei har utvida horisonten og ført det lokalinspirerte opp på eit nasjonalt, ja, endatil internasjonalt nivå, samtidig som til dømes Huldrenettene i setertraktene i Tolga knyter myter, segner, musikk og folkeleg engasjement saman til varmt medmenneskeleg samvær. Og samtidig snakkar eg ikkje berre om den generelle overrissingsverdien av song og musikk, men rett og slett om arbeidsplassar i det regionale utviklingsperspektivet.

Me er for forsiktige. Den som kryp, dett ikkje. Den som sjeldan skritt over dørstokken, står ikkje i nemnande fare for å få malaria. På den andre sida er det flest heimeulykker. Me tør liksom ikkje reise oss opp i full høgde, i frykt for at noen skal sjå oss og tru me stikk hovudet fram. Eg kjem i tankar om østerdølen som hadde vore på fest og var på sein heimveg. Dei siste metrane la han seg på alle fire og kraup, for neiggu om kjerringa skal sjå at eg sjanglar, lell!

Kanskje er det slik at me på botn ikkje retteleg trur på at kultur kan selje, eller rettare, at det ligg inntekter i kulturell verksemd. Og det me ikkje trur på, får vi ikkje til. Dermed er eg over i mitt siste poeng, som eigentleg er ei hovudsak for meg: Me treng kulturen som trivselskapar, som tankeop-

nar og som marknadsførande element. Dristige idear skaper fleire idear. Kopiar føder kopiar, men samarbeid som både tek hand om individualitet og originalitet, men samtidig forsterkar fellesskap og samtak, er gull verd. Nordøsterdalsmuseet er eit praktisk, organisatorisk og ideelt tiltak i den retning. Eit rikt samansett og variert kulturliv, der mange menneske er engasjerte, gir tankane rom, kjenslene luft. Ikkje minst trur eg at vår allmenne toleranse for å lykkas og mislykkas blir større. Det er nødvendig. Me må gjere kål på denne mindremannskjensla som kjem til uttrykk i setninga: Var det ikkje det eg sa!

Me forsyner oss gjerne og ofte av kulturtradisjonane når me skal markere oss sjøl, vårt utgangspunkt på jorda, og våre produkt. Det seier mye om kor viktige dei er, og det seier mye om oss, i positiv forstand. La meg atter bruke lokale, litterære eksempel: Kvikne har Bjørnson så vidt det er, men nok til å seie at på Bjørgan prestegard vart Bjørnstjerne fødd under den sprakande høge stjernehimmlen. Bjørnstjerne! Kvikedølene har enno ikkje fullt ut brukt den symbolverdien i næringsssamanheng, men han ligg der, som eit uutnytta Gullfaks.

Nord-Østerdalen har eit potensiale i Hulda og Arne Garborg og Savalen og alle dei som der var samla, med spennande namn frå litteratur og kunst og musikk, ikkje minst frå tankebryting. Me må bruke det, som styrking av sjølkjensla, som kulturbygging, som trivselement og som næringsssatsing. I Alvdal – eg kjem som den heimekjære mannen eg er, med munnen full av dialekt og sjela full av røsslyng heimatt

til sist – har me Kjell Aukrust. Me har han, men delar han gjerne med heile landet, som eit flagg for livslyst. Det trengs mot og lyst og arbeidsglede, og ikkje minst små og store flagg, skal me lykkas. Me treng mye tru på at me duger, og det gjer me, fordi me erkjenner at me alle er kultur menneske, med ubrukte talent, ikkje minst for livsglede og pågangslust.

På denne bagrunnen hadde eg lyst til å formulere noen utfordringar, som det må vere råd å arbeide målretta med, iallfall ta opp til diskusjon. Fins framleis bygdadyret som Ingar Sletten Kolloen snakkar om i sin biografi over Tor Jonsson? Bør me ta tak i den segregeringa i samværs- og kulturliv som me ser er i ferd med å splitte bygdefolk, og skape mistrivsel, ja, motsetnader mellom grupper og generasjonar fordi med ikkje lenger har felles møteplassar? Er det ei oppgave for regionrådet å kartlegge for så å instrumentalisere eventuell felles identitet i praktiske tiltak, for eksempel i eit forlag? Er det ei rosverdige gjerning om regionen verkeleg prøver å markere sine miljøfordelar med å invitere kunstnarar og kulturarbeidarar av alle slag til å slå seg ned i regionen. Rettnok er det sagt at kunst er å skape kaos, politikk er å skape orden, og her er det ordens-

menn i haugvis. Men lell, da, gut!

Fjellregionen og dess politikarar må erkjenne at kultur er ikkje bare utgifter og overflødig stas. Det er vesentleg for menneskeleg trivsel, for menneskeleg overskott, for utvikling av menneskelege ressursar. Fjellregionen må ta vare på sine kulturentusiastar, sine kunstnarar, sine kulturarbeidarar, sine eldsjeler, og gje dei oppmuntring og oppdrag. Me kan ikkje la det skure. Biletkunstnarane flytter frå Hedmark og Oppland. Dei flytter til Oslo – av mangel på miljø, oppdrag, velvilje og merksmd. Ingen bryr seg med dei om dei *er*, eller reiser.

Me *har* ein kulturell aktivitet som er markant og som i samanlikning med somme andre regionar kan framstå som imponerande. Men like lite som demokratiet er noe som ikkje treng vedlikehald, like lite trivs kulturlivet utan omsorg og omtanke frå vår side, altså positivt vedlikehald, og det gjeld heile spektret frå den profesjonelle kunstnaren til den glade amatøreren. Det er snakk om noe så fundamentalt som basis for menneskeleg utfaldings-evne og kvardagsleg trivsel.

Ola Jonsmoen
2560 Alvdal